

Ενημερωτικό Δελτίο

Τόμ. 28 (2003)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

doi: [10.12681/news.229](https://doi.org/10.12681/news.229)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ. (2009). *Ενημερωτικό Δελτίο*, 28, 106–109. <https://doi.org/10.12681/news.229>

Διδακτορικές Διατριβές

Ελευθερία Ζέη,

Paros dans l'Archipel grec, XVIIe-XVIIIe siècles: les multiples visages de l'insularité,

2τ., Παρίσι 2001, 545 σελ. + Annexe,

Επιβλέπων Καθηγητής: Σπύρος Ασδραχάς

Κύριος στόχος της διατριβής είναι να διερευνήσει, μέσα από το συγκεκριμένο παράδειγμα της κοινωνίας της Παροικίας, ορισμένα από τα ιστορικά χαρακτηριστικά (συνέχειες και σημεία τομής) των μικρών νησιωτικών κοινωνιών του Αρχιπελάγους, και μάλιστα των Κυκλάδων, στην κρίσιμη καμπή μετάβασης από τη δυτική στην οθωμανική κυριαρχία (17ος-18ος αιώνας): χαρακτηριστικά που αποτελούν και τους θεματικούς άξονες πάνω στους οποίους οργανώνεται η εργασία: ο αγροτικός χαρακτήρας, η ιστορία του καλλιεργημένου και του κτισμένου τοπίου, οι σχέσεις του νησιώτη με τον "αστικό" του χώρο και τα επαγγέλματα, οι εμπορικές ανταλλαγές και η σχέση του νησιού με τη θάλασσα, η πειρατεία, το σύστημα των οικονομικών και κοινωνικών αξιών που διαμορφώνει κάποιες όψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας μιας "νησιωτικής" άρχουσας κοινωνίας. Σύμφωνα με την ιστοριογραφική μέθοδο που ακολουθείται, η κοινότητα της Παροικίας χρησιμεύει συγχρόνως ως συγκεκριμένο πεδίο παρατήρησης, με την παράλληλη εξέταση συλλογικών και ατομικών περιπτώσεων, και ως αφετηρία μιας συγκριτικής προσέγγισης, η οποία αναζητά μέσα από διαφορετικά νησιωτικά παραδείγματα τις κοινές δομές ενός συνολικού ιστορικού "χώρου" (καλλιέργειες, αγροτικές τεχνικές, εμπορικές πρακτικές κ.λπ.): συγχρόνως επισημαίνει ορισμένες βασικές ανισότητες ακόμη και στο εσωτερικό του ίδιου νησιωτικού συμπλέγματος (Κυκλάδες), όπως π.χ. τη διαφορά στο ρυθμό εξέλιξης των σχέσεων με τη

γη ανάμεσα σε δύο νησιωτικές κοινωνίες μέσα από την ιστορία της εμφύτευσης ή τις διαφορετικές επιλογές κοινωνικής συγκρότησης μέσα από τις αποκλίσεις των συστημάτων κληρονομικής διαδοχής. Κύριες πηγές είναι το κοινοτικό κατάστιχο του 18ου αιώνα της Παροικίας και τα νοταριακά αρχεία του νησιού (Παροικίας, 1685-1755, και Νάουσας, 1816-1821): περαιτέρω επεξεργασία των πληροφοριών γίνεται μέσα από τις περιηγητικές πηγές της εποχής, με έμφαση στα έργα των δυτικών εκείνων περιηγητών που εκφράζουν τις διαφορετικές ιδεολογικές ματιές της Δύσης πάνω στις νησιωτικές κοινωνίες του Αιγαίου: το έργο του J. P. de Tournefort (1700) στα όρια του ουμανισμού, και το έργο του C. N. S. Sonniñi (1801) στην καρδιά του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού: χρησιμοποιούνται ακόμη άλλα, δημοσιευμένα, νοταριακά αρχεία από τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου, καθώς και ορισμένα μεταγενέστερα κείμενα των θιασωτών του αγροτικού "εκσυγχρονισμού" στο ελληνικό κράτος του 19ου αιώνα που καταγράφουν τις παλαιότερες αγροτικές πρακτικές και τεχνικές: τέλος η μελέτη ανατρέχει σε λαογραφικές μελέτες του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα, οι οποίες, παρά τα προβλήματα που παρουσιάζουν ως "ιστορικές πηγές", αποτυπώνουν, ωστόσο, κάποιες συνέχειες στις τοπικές ιδιαιτερότητες του Αιγαίου.

Μεταξύ των όψεων του "νησιωτισμού" που ανιχνεύονται στην κοινωνία της Παροικίας είναι: το πέρασμα από την έσχατη κατανομή και χρήση του καλλιεργημένου χώρου στις ανθρώπινες σχέσεις (σχέσεις εργασίας, εκμετάλλευσης και κατοχής του εδάφους, αλλά και σχέσεις συγγένειας και εξουσίας μέσα στην οικογένεια και μέσα στην κοινότητα): η συχνότητα του ακαλλιεργητου στο πέρασμα από τον 17ο στον 18ο αιώνα, καθώς και ο οικονομικός του ρόλος, ιδιαίτερα ως βάση της ποιμενικής

οικονομία: η εξισορρόπηση της μόνιμα ελ-
λειμματικής καλλιέργειας των δημητριακών με
τις ξερικές δενδροκαλλιέργειες, κυρίως του
αμπειού και της σικιάς, και ο ρόλος των κή-
πων και του οπωροφόρου (εσπεριδοειδούς)
δέντρου στην κοινωνική αρχιτεκτονική του
καλλιεργημένου τοπίου, η οποία ακολουθεί
την ιστορία των νερών στο νησιωτικό κόσμο.
Ιδιαίτερα η ανάλυση των εμφυτευτικών σχέσε-
ων οδηγεί τη μελέτη σε έναν ευρύτερο προ-
βληματισμό γύρω από τους μηχανισμούς δια-
μόρφωσης κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων
στη νησιωτική κοινωνία: μέσα από την εξέλιξη
(εκκρηματισμό) των δομών ιδιαίτερα της
αμπελοκαλλιέργειας και το μετασχηματισμό
των σχέσεων κατοχής και εκμετάλλευσης του
δέντρου, της γης και του προϊόντος στα τέλη
του 17ου αιώνα, μπορούμε να παρακολουθή-
σουμε τη σταδιακή μεταβολή της κοινωνικής
δομής της νησιωτικής υπαίθρου και την ανά-
δυση ενός νέου τύπου ντόπιου, ανεξάρτητου
κατόχου γης και δέντρων· μεταβολή που φαί-
νεται να συνδέεται με τη διάβρωση παλαιότε-
ρων δομών φεουδαλικού τύπου, τις οποίες εί-
χε εγκαθιδρύσει ή στερεώσει η δυτική κατά-
κτηση, και με την οικονομική παρακμή του λα-
τίνου ή ορθόδοξου νησιώτη "φεουδάρχη" και
της ιδεολογίας του. Μετά τις διαδοχικές μεταρ-
ρυθμίσεις του οθωμανικού συστήματος εί-
σπραξης των φόρων από τα τέλη του 17ου αι-
ώνα, οι προεστοί των νησιών αποκτούν αυξη-
μένες δημοσιονομικές αρμοδιότητες αλλά και
νέους, θεσμοθετημένους διαμεσολαβητικούς
ρόλους (βοεβόδες, επίτροποι ή ειδικοί απε-
σταλμένοι) ανάμεσα στην νησιωτική κοινωνία
και τις περιβάλλουσες κοινωνίες των κατακτη-
τών ή το Πατριαρχείο· συγχρόνως συνδυά-
ζουν την κατοχή και εκμετάλλευση έγγειων
αγαθών, κυρίως αμπελιών, και ακινήτων με τις
εμπορικές δραστηριότητες, την κατοχή των
πλοίων και τη σχέση με την πειρατεία, ντόπια

και ξένη· γιατί, ενώ η κινητήρια δύναμη και ο
άξονας των εμπορικών ανταλλαγών μέσα στο
Αρχιπέλαγος κατά το πρώτο μισό του 18ου αι-
ώνα είναι κυρίως η έλλειψη των δημητριακών
στις τοπικές αγορές, αυτές δεν παύουν να τρο-
φοδοτούνται σημαντικά από το "κούρσοσ" και
να ακολουθούν τους νόμους του. Οι εμπορι-
κές υποθέσεις που περιέχονται στο νοταριακό
αρχείο της Παροικίας αναδεικνύουν, μέσα από
ένα δείγμα ατομικών περιπτώσεων, την τοπική
ελίτ της νησιωτικής κοινότητας: άτομα και οι-
κογένειες, όπως αυτή των Μαυρογενήδων της
Πάρου, που κυριαρχούν στην εσωτερική αγο-
ρά και στους θαλάσσιους δρόμους ελέγχοντας
τα αποθέματα σιτηρών και συμμετέχοντας στις
πειρατικές επιχειρήσεις, ενώ σιγά-σιγά, ως βο-
εβόδες ή επίτροποι του Κοινού (αργότερα ως
πρόξενοι), επεκτείνουν την οικονομική παρου-
σία τους σε όλο το Αιγαίο: αυτοί καθιερώνουν
το ιδιαίτερο, σύνθετο προφίλ του νησιώτη
"άρχοντα" όπως διαμορφώνεται στη στροφή
των δύο αιώνων.

Πέρσα Αποστολή,

Το πικαρικό μυθιστόρημα και η παρουσία
του στον ελληνικό 19ο αιώνα. (Από τον "Ερ-
μήλο" ως την "Πάπσσα Ιωάννα").

Αθήνα 2003, 319 σελ.

Επιβλέποντες καθηγητές: Βαγγέλης Αθα-
νασόπουλος, Π.Δ. Μαστροδημήτρης,
Φώτης Δημητρακόπουλος

Η διατριβή εξετάζει βασικές πτυχές του ευρω-
παϊκού πικαρικού μυθιστορημάτων (novela
picaresca, roman picaresque) και διερευνά την
ύπαρξη επιδράσεων, οφειλών ή συγγενειών με
αυτό στο ελληνικό λογοτεχνικό τοπίο του 19ου
αιώνα.

Πρόθεση του πρώτου μέρους αποτέλεσε η
αποσαφήνιση της ειδολογικής ταυτότητας του

πικαρικού μυθιστορήματος, η οποία τόσο στην –περιορισμένη– ελληνική, όσο και στην εκτενέστερη διεθνή βιβλιογραφία είναι συχνά συγκεχυμένη ή και προβληματική. Για τον σκοπό αυτό αναδεικνύονται βασικοί σταθμοί της ιστορικής πορείας του είδους, από την γένεσή του στην Ισπανία (2ο μισό του 16ου αιώνα) ως και το πρώτο μισό του 19ου αιώνα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον καθοριστικό ρόλο που έπαιξαν οι μεταφράσεις στην εξέλιξη του είδους και στην πρόσληψή του από το κοινό. Εκτενείς είναι, επίσης, η αναφορά στον δημοφιλέστατο γαλλικό εκπρόσωπο της ύστερης φάσης του είδους, τον *Gil Blas* του A. R. Lesage. Εξετάζεται πώς οι έντονες συζητήσεις που προκλήθηκαν όταν ο Lesage κατηγορήθηκε για λογοκλοπή επηρέασαν τη στάση της κριτικής για το πικαρικό μυθιστόρημα εν γένει. Εξαιτίας του παράγοντα αυτού, όπως επίσης και εξαιτίας της υπερβολικής έμφασης που σημαντική μερίδα της κριτικής έδινε στη θεματική ή σε εξωλογοτεχνικά –κυρίως ιστορικοκοινωνικά– στοιχεία παγιώθηκαν κάποιες παρανοήσεις και κάποιες λανθασμένες αντιλήψεις σχετικά με την ταυτότητα του είδους.

Στη συνέχεια προτείνεται ένα δυναμικό περιγραφικό μοντέλο, το οποίο συγκροτήθηκε έχοντας ως γενικούς κατευθυντήριους άξονες τις απόψεις των Bjornson, Blackburn και Guillen σχετικά με την ταυτότητα του πικαρικού είδους. Το προτεινόμενο μοντέλο λαμβάνει υπόψη του το πορτρέτο του πικαρικού ήρωα, το περιεχόμενο του πικαρικού μύθου και τον τρόπο με τον οποίο τα παραπάνω στοιχεία συμπλέκονται με ένα συγκεκριμένο αφηγηματικό και δομικό σχήμα. Τέλος αναλύεται η ευρύτερη πικαρική αισθητική, η οποία χαρακτηρίζεται από ανατρεπτικούς μηχανισμούς όπως η γκροτέσκα αντίληψη για το σώμα και η έννοια της εξαπάτησης, τόσο σε θεματικό όσο και σε αφηγηματικό επίπεδο.

Στο δεύτερο μέρος παρατίθενται, καταρχήν, τα πορίσματα της έρευνας σχετικά με την πραγματοποίηση μεταφράσεων πικαρικών κειμένων στον ελληνικό χώρο. Σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής ευρήματα, το μόνο πικαρικό κείμενο που μεταφράζεται στα ελληνικά είναι ο *Gil Blas*. Το κείμενο του Lesage αναδεικνύεται μάλιστα σε δημοφιλές ανάγνωσμα της εποχής και αναγνωρίζεται από την κριτική ως φωτεινή εξαίρεση ανάμεσα στο πλήθος των κακών ξένων μυθιστορημάτων. Η έρευνα σε δημόσιες βιβλιοθήκες κατέδειξε, επιπλέον, ότι το κοινό της εποχής είχε τη δυνατότητα να διαβάσει και άλλα πικαρικά κείμενα, κυρίως, όμως, με τη μεσολάβηση των γαλλικών διασκευών τους. Επομένως, στον ελληνικό χώρο γίνεται γνωστή η μετέπειτα, διαφοροποιημένη, εκδοχή του πικαρικού μυθιστορήματος, κυρίως μέσω του *Gil Blas*, που όμως την εποχή εκείνη συνδέεται από τη διεθνή κριτική περισσότερο με το roman de moeurs και τη γαλλική κωμική/σατιρική παράδοση.

Στη συνέχεια, ανιχνεύονται οι δεσμοί, οι ομοιότητες, οι συγγένειες αλλά και οι αποκλίσεις πέντε ελληνικών αφηγηματικών κειμένων με την ευρωπαϊκή πικαρική παράδοση. Πρόκειται για τα: *Ερμήςος ή Δημοκριθράκλειος* (1817) του Μ. Περδικάρη, *Πολυπαθής* (1839) του Γρ. Παλαιολόγου, *Πιθηκος Ξουθ* (1848) του Ιακ. Πιτζιπιού, *Στράτης Καλοπίχειρος* (1851) του Στ. Κουμανούδη και *Πάπισσα Ιωάννα* (1866) του Εμμ. Ροΐδη. Παράλληλα αναδεικνύονται λιγότερο γνωστές πτυχές των κειμένων αυτών. Π.χ. παρουσιάζεται το δεύτερο ομολογημένο πρότυπο του *Πολυπαθούς*, το ρωσικό μυθιστόρημα *Ιβάν Βιζίγκιν* (1829) του Th. Bulgariin. (Απόσπασμα του μυθιστορήματος αυτού παρατίθεται σε ελληνική μετάφραση στο Παράρτημα της διατριβής).

Αυτό που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι το πικαρικό μυθιστόρημα διεκδικεί μεν μια

παρουσία στον ελληνικό χώρο τον 19ο αιώνα, αλλά δεν αναπτύσσεται συστηματικά σε αυτόν όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Μάρκος Καρασαρίνης,

Spectres of the Past: A comparative study of the role of historiography and cultural memory in the development of nationalism in Modern Scotland and Greece,

University of Glasgow 2001, 332 σελ.

Επιβλέπων καθηγητής: Colin Kidd

Ο στόχος της διατριβής αυτής είναι η διερεύνηση κοινών θεμάτων στη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας στη Σκωτία και την Ελλάδα, κυρίως στον 19ο και τον 20ό αιώνα. Η ανάλυση αποτελείται από δύο ζεύγη case studies όπου με τη χρήση της συγκριτικής μεθόδου ερευνώνται διεξοδικά ο ρόλος της ιστοριογραφίας στη χάραξη επακριβών ορίων του έθνους στον χώρο και τον χρόνο, στην κατασκευή της εθνικής συναίνεσης ενός κοινά αποδεκτού παρελθόντος και στη χρήση αυτού για τη θεμελίωση της εθνικής ταυτότητας. Η διαδικασία αυτή ακολούθησε περίπλοκα μονοπάτια τόσο

στην Ελλάδα όσο και στη Σκωτία και παρουσίασε ρωγμές και χάσματα όσον αφορά συγκεκριμένα σχήματα που θεωρούνται κοινά στην ανάπτυξη του εθνικισμού στην Ευρώπη. Χρησιμοποιώντας τα αναλυτικά εργαλεία των B. Anderson και Eric Hobsbawm, για τις «φαντασιακές κοινότητες» και την «επινόηση της παράδοσης» αντίστοιχα, επιχειρείται η προσέγγιση των εθνικών ταυτοτήτων της Ελλάδας και της Σκωτίας μέσω της ιστοριογραφίας και του "εθνικού λόγου". Η διαφορετική ανταπόκριση των δυο κοινωνιών στη "διπλή επανάσταση" (*dual revolution*) καθόρισε τόσο τον χρόνο εμφάνισης όσο και τον τόνο των εθνικισμών τους, που υπαγορεύθηκαν από την ανάπτυξη για την Ελλάδα και την απουσία εθνικά κυρίαρχου κράτους για τη Σκωτία. Η συνύπαρξη διαφορετικών τρόπων πρόσληψης της Σκωτίας στη δημόσια σφαίρα κατά τον 19ο αιώνα και η διχοτομία μεταξύ των διαφορετικών αντιλήψεων των Ελλήνων της Ελλάδας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τη "Μεγάλη Ιδέα" την ίδια χρονική περίοδο σηματοδοτούν τη ρευστότητα της εθνικής ταυτότητας και την ασάφεια της σύγχρονης εθνογένεσής τους ως τα χρόνια του Μεσοπολέμου.